

Ένα μικρό διαμάντι του πατέρα της αναρχικής σκέψης. Ο Μιχαήλ Μπακούνιν μιλάει για την απάτη της αντιπροσωπευτικής δημοκρατίας, τα δημοψηφίσματα και τη φαρσοκωμωδία των εκλογών ήδη από το 1870

Μιχαήλ Μπακούνιν

Για να διορθώσουν τα εμφανή ελαττώματα του συστήματος αυτού, οι ριζοσπάστες δημοκράτες εισήγαγαν το δημοψήφισμα, άμεση νομοθέτηση απ' το λαό. Το δημοψήφισμα είναι επίσης ένα αναποτελεσματικό γιατρικό· άλλη μια απάτη.

Ο Μπακούνιν αντιτάχθηκε στη συμμετοχή των εργατών στην αστική πολιτική επειδή φοβόταν ότι η συμμετοχή θα διάβρωνε το προλεταριάτο και θα διαιωνίζε το καθεστώς. Η αντίθεσή του στην κοινοβουλευτική κυβέρνηση οξύνθηκε κατά τη διάρκεια της πολεμικής του στα Μαρξιστικά κόμματα, που ευνοούσαν την κοινοβουλευτική δράση των εργατών. Ο Μπακούνιν αντιτάχθηκε στην καθολική ψηφοφορία στο μέτρο που ενίσχυε το αστικό δημοκρατικό κράτος, αλλά ποτέ δεν προέβαλε αποχή από την εκλογική διαδικασία σε ένα αυστηρό άρθρο της πίστης. Κάτω από ορισμένες εξαιρετικές περιστάσεις, υποστήριζε προσωρινή συμμαχία με προοδευτικά πολιτικά κόμματα για συγκεκριμένους, περιορισμένους στόχους. Σε επιστολή του προς το φίλο του τον Ιταλό αναρχικό Κάρλο Γκαμπούτσι, πρώην δικηγόρο, ο Μπακούνιν τον συμβούλεψε να γίνει υποψήφιος Βουλευτής από τη Νάπολη:

Θα μείνετε ίσως έκπληκτοι που εγώ, ένας αποφασισμένος και παθιασμένος απέχων από την πολιτική, θα ήθελα τώρα να συμβουλευσω τους φίλους μου [μέλη της Συμμαχίας] να γίνουν βουλευτές – αυτό γιατί οι συνθήκες έχουν αλλάξει. Πρώτον, όλοι οι φίλοι μου, και οπωσδήποτε εσείς οι ίδιοι, είναι τόσο εμπνευσμένοι από τις ιδέες μας, από τις αρχές μας, που δεν υπάρχει κανένας κίνδυνος να τις ξεχάσετε, να τις παραμορφώσετε, ή να τις εγκαταλείψετε, ή ότι θα επιστρέψετε στις παλιές πολιτικές συνήθειες. Δεύτερον, οι καιροί έχουν γίνει τόσο σοβαροί, ο κίνδυνος που απειλεί την ελευθερία όλων των χωρών τόσο τρομερός, που όλοι οι άνθρωποι καλής θέλησης πρέπει να προχωρήσουν στη ρήξη, και ειδικά οι φίλοι μας, που πρέπει να είναι σε θέση να ασκήσουν τη μεγαλύτερη δυνατή επιρροή στα γεγονότα...

Σε μια επιστολή προς έναν άλλο Ιταλό αναρχικό, τον Σέλσο Σερέτι, που γράφτηκε κατά την αντίδραση που εκδηλώθηκε σε όλη την Ευρώπη μετά την πτώση της Παρισινής Κομμούνας το 1871, ο Μπακούνιν σημείωσε ότι η Ισπανία ήταν η μόνη χώρα όπου υπήρχε μια επαναστατική κατάσταση και ενόψει των ειδικών συνθηκών που επικρατούν στη χώρα αυτή συμβούλευσε την προσωρινή συνεργασία με τα προοδευτικά πολιτικά κόμματα:

Τα γράμματα που λαμβάνω από διάφορες περιοχές της Ισπανίας δείχνουν ότι οι σοσιαλιστές εργάτες οργανώνονται πολύ αποτελεσματικά. Και όχι μόνο οι εργάτες αλλά και οι αγρότες της Ανδαλουσίας, ανάμεσα στους οποίους οι σοσιαλιστικές ιδέες [ευτυχώς] εξαπλώθηκαν επιτυχώς – αυτοί οι αγρότες είναι διατεθειμένοι να αναλάβουν πολύ ενεργό ρόλο στην προσεχή επανάσταση. Διατηρώντας ταυτόχρονα την ταυτότητά μας, πρέπει, προς το παρόν, να βοηθήσουμε τα πολιτικά κόμματα και να προσπαθήσουμε αργότερα να δώσουμε σ' αυτήν την επανάσταση ένα καθαρά σοσιαλιστικό χαρακτήρα... Αν η Επανάσταση θριαμβεύσει στην Ισπανία, θα επιταχύνει φυσικά τρομερά και θα διαδώσει την Επανάσταση σε όλη την Ευρώπη...

Η σύγχρονη κοινωνία είναι τόσο πεπεισμένη γι' αυτήν την αλήθεια: κάθε κράτος, ανεξαρτήτως της προέλευσης ή της μορφής του, κατ' ανάγκην οδηγεί στο δεσποτισμό, ότι χώρες που έχουν στην εποχή μας αποσπάσει ένα βαθμό ελευθερίας απ' το Κράτος έχουν σπεύσει να υποβάλλουν τους κυβερνήτες τους, ακόμη και όταν αυτοί οι κυβερνήτες προήλθαν από επανάσταση και είχαν εκλεγεί απ' όλο το λαό, στον αυστηρότερο δυνατό έλεγχο. Για να διασφαλίσουν την ελευθερία τους, βασίζονται στον πραγματικό και δραστικό έλεγχο που ασκείται απ' τη λαϊκή βούληση έναντι εκείνων που επενδύονται με δημόσια και κατασταλτική εξουσία. Σε κάθε έθνος που ζει υπό αντιπροσωπευτική κυβέρνηση η ελευθερία μπορεί να είναι πραγματική μονάχα όταν ο έλεγχος αυτός είναι πραγματικός και δραστικός. Επομένως, ως εκ τούτου, αν ένας τέτοιος έλεγχος είναι πλασματικός, τότε η ελευθερία του λαού γίνεται κι αυτή μια πλήρης φαντασίωση.

Θα ήταν εύκολο να αποδειχθεί ότι πουθενά στην Ευρώπη δεν υπάρχει πραγματικός λαϊκός έλεγχος της κυβέρνησης, αλλά θα περιοριστούμε στην Ελβετία και να δούμε πως ασκείται ο λαϊκός έλεγχος επί της Ελβετικής κυβέρνησης. Ότι ισχύει σύμφωνα μ' αυτήν την άποψη για την Ελβετία ισχύει πολύ περισσότερο για κάθε άλλη χώρα. Γύρω στο 1830, τα πιο προοδευτικά καντόνια της Ελβετίας προσπάθησαν να διασφαλίσουν

τις ελευθερίες τους θεσπίζοντας την καθολική ψηφοφορία. Υπήρχαν στέρεες βάσεις γι' αυτήν την κίνηση. Απ' τη στιγμή που τα νομοθετικά μας συμβούλια επιλέγονταν από προνομιούχους πολίτες, και τα άνισα δικαιώματα ψήφου μεταξύ πόλεων και αγροτικών περιοχών, μεταξύ πατρικών και πληβείων, εξακολουθούσαν να υπάρχουν, οι αξιωματούχοι που διορίζονταν απ' αυτά τα συμβούλια, καθώς και οι νόμοι που θεσπίζονταν απ' αυτούς δεν θα μπορούσαν παρά να διαιωνίζουν την κυριαρχία της κυβερνώσας αριστοκρατίας επί του έθνους. Ως εκ τούτου κατέστη αναγκαίο να καταργηθεί αυτό το καθεστώς και να αντικατασταθεί με ένα που να τιμά την κυριαρχία του λαού, δηλ., η καθολική ψηφοφορία.

Αναμενόταν γενικά ότι άπαξ και εδραιωθεί η καθολική ψηφοφορία, η πολιτική ελευθερία του λαού θα ήταν εξασφαλισμένη. Αυτό αποδείχθηκε ότι ήταν μια μεγάλη ψευδαίσθηση. Στην πράξη, η καθολική ψηφοφορία οδήγησε στην κατάρρευση, ή τουλάχιστον στην ξεδιάντροπη αποκαρδίωση, του Ριζοσπαστικού κόμματος, που είναι τόσο ολοφάνερο σήμερα. Οι ριζοσπάστες [φιλελεύθεροι] δεν είχαν την πρόθεση να εξαπατήσουν το λαό, αλλά, τελικά εξαπάτησαν τους εαυτούς τους. Ήταν αρκετά ειλικρινείς όταν υποσχόντουσαν να παράσχουν λαϊκή ελευθερία μέσω της καθολικής ψηφοφορίας. Ψημένοι απ' αυτήν την πεποίθηση, ήταν σε θέση να ξεσηκώσουν τις μάζες για να ανατρέψουν την εδραιωμένη αριστοκρατική κυβέρνηση. Σήμερα, αποκαρδιωμένοι απ' την άσκηση της εξουσίας, έχουν χάσει την πίστη τους στον εαυτό τους και στα ιδανικά τους· αυτό εξηγεί το βάθος της κατάθλιψης και του νοήματος της διαφθοράς τους.

Και, μάλιστα, με την πρώτη ματιά η ιδέα της καθολικής ψηφοφορίας φαινόταν τόσο λογική και τόσο απλή· άπαξ οι νομοθετικές και εκτελεστικές εξουσίες πηγάζουν απευθείας από λαϊκές εκλογές, δεν θα αντικατόπτριζαν αυτές οι εξουσίες πιστά τη λαϊκή βούληση; Και πώς θα μπορούσε αυτή η λαϊκή βούληση να αποτύχει απ' το να παράγει κάτι άλλο πέρα από ελευθερία και γενική ευημερία;

Το όλο σύστημα της αντιπροσωπευτικής κυβέρνησης· στην τεράστια απάτη στηρίζεται σ' αυτήν τη φαντασίωση, ότι τα εκτελεστικά και νομοθετικά σώματα που εκλέγονται με καθολική ψηφοφορία του λαού πρέπει ή ακόμη μπορεί ενδεχομένως να αντιπροσωπεύουν τη λαϊκή βούληση. Οι άνθρωποι ενστικτωδώς απλώνουν τα χέρια σε δύο πράγματα: την όσο το δυνατόν μεγαλύτερη ευημερία σε συνδυασμό με τη μεγαλύτερη δυνατή ελευθερία να ζήσουν τη δικιά τους ζωή, να επιλέγουν, να δρουν. Θέλουν την καλύτερη οργάνωση των οικονομικών τους συμφερόντων σε συνδυασμό με την παντελή έλλειψη κάθε πολιτικής εξουσίας και κάθε πολιτικής οργάνωσης, απ' τη στιγμή που κάθε πολιτική οργάνωση αναπόφευκτα καταργεί την ελευθερία των ανθρώπων. Τέτοια είναι η δυναμική επιδίωξη όλων των λαϊκών κινήσεων.

Αλλά οι φιλοδοξίες εκείνων που κυβερνούν εκείνων που χαράσσουν και επιβάλλουν νόμους, είναι διαμετρικά αντίθετες με τις προσδοκίες του λαού. Ανεξαρτήτως των δημοκρατικών αισθημάτων ή προθέσεών τους, οι κυβερνήτες λόγω της υπερευωμένης θέσης τους κοιτάζουν από ψηλά την κοινωνία όπως ο ηγεμόνας κοιτά τους υποτελείς του. Αλλά δεν μπορεί να υπάρξει ισότητα μεταξύ ηγεμόνα και υποτελών. Απ' τη μια μεριά υπάρχει η αίσθηση της ανωτερότητας που προκαλείται αναγκαστικά σε μια υψηλή θέση· απ' την άλλη, εκείνη της κατωτερότητας που προκύπτει απ' την ανώτερη θέση του ηγεμόνα ως ο χειριστής της εκτελεστικής και νομοθετικής εξουσίας. Πολιτική εξουσία σημαίνει κυριαρχία και όπου υπάρχει κυριαρχία, πρέπει να υπάρχει ένα σημαντικό τμήμα του πληθυσμού που παραμένει υποτελές στην κυριαρχία των κυβερνώντων του: και οι υποτελείς θα μισούν φυσικά τους κυβερνήτες τους, οι οποίοι στη συνέχεια φυσικά θα αναγκάζονται να υποτάσσουν τους ανθρώπους με ακόμη πιο καταπιεστικά μέτρα, περιορίζοντας περαιτέρω την ελευθερία τους. Αυτή είναι η φύση της πολιτικής εξουσίας απ' τις απαρχές της ανθρώπινης κοινωνίας. Αυτό εξηγεί επίσης γιατί και πώς οι άνδρες που ήταν οι πιο κόκκινοι δημοκράτες, οι πιο ηχηροί ριζοσπάστες, άπαξ και ανέλαβαν την εξουσία έγιναν οι πιο μετριοπαθείς συντηρητικοί. Τέτοιες κωλοτούμπες συνήθως και λανθασμένα θεωρούνται ως ένα είδος προδοσίας. Η βασική τους αιτία είναι η αναπόφευκτη αλλαγή θέσης και προοπτικής. Δεν θα έπρεπε ποτέ να ξεχνάμε ότι οι θεσμικές θέσεις και τα συνακόλουθα προνόμιά τους είναι μακράν πιο ισχυρές κινητήριες δυνάμεις απ' το απλό ατομικό μίσος ή την κακιά θέληση. Αν μια κυβέρνηση που αποτελείται αποκλειστικά από εργάτες εκλεγεί αύριο με καθολική ψηφοφορία, αυτοί οι ίδιοι οι εργάτες, οι οποίοι είναι σήμερα οι πιο αφοσιωμένοι δημοκράτες και σοσιαλιστές, αύριο θα γίνουν οι πιο αποφασισμένοι αριστοκράτες, φανεροί ή κρυφοί λάτρεις της αρχής της εξουσίας, εκμεταλλευτές και καταπιεστές. [1]

Στην Ελβετία, όπως και σ' όλα τα άλλα έθνη, όσο ισότιμοι κι αν είναι οι πολιτικοί θεσμοί, είναι η αστική τάξη που κυβερνά και είναι οι εργαζόμενες μάζες, συμπεριλαμβανομένων των αγροτών, οι οποίες πρέπει να υπακούουν στους νόμους που φτιάχνονται απ' την αστική τάξη. Οι άνθρωποι δεν έχουν ούτε το χρόνο ούτε την απαιτούμενη γνώση για να συμμετέχουν σε κυβερνητικές λειτουργίες. Η αστική τάξη διαθέτει και τα δύο· ως εκ τούτου, όχι δικαιοματικά, αλλά στην πράξη, έχει στην κατοχή της το αποκλειστικό προνόμιο της

διακυβέρνησης. Η πολιτική ισότητα στην Ελβετία, όπως και σ' όλες τις άλλες χώρες, είναι επομένως μια παιδιάστικη φαντασίωση, μια απόλυτη απάτη.

Τώρα, δεδομένου ότι η αστική τάξη λόγω των οικονομικών και πολιτικών προνομίων της είναι τόσο απομακρυσμένη απ' το λαό, πώς μπορεί η διακυβέρνησή της και οι νόμοι της πραγματικά να εκφράζουν τα αισθήματα, τις ιδέες, και τη λαϊκή βούληση; Είναι αδύνατον, και η καθημερινή εμπειρία δείχνει ότι στον νομοθετικό και σε όλους τους άλλους κλάδους της διακυβέρνησης, η αστική τάξη ασχολείται κυρίως με την προώθηση των δικών της συμφερόντων και όχι των νόμιμων συμφερόντων του λαού. Πράγματι, όλοι οι αξιωματούχοι της περιφέρειας και οι νομοθέτες είναι άμεσα ή έμμεσα εκλεγμένοι απ' το λαό. Πράγματι, την ημέρα των εκλογών ακόμη και οι πιο περήφανοι αστοί καρεκλοθήρες αναγκάζονται να φλερτάρουν την Αυτού Μεγαλειότητά τους, Τον Κυρίαρχο Λαό. Έρχονται στο κυρίαρχο ευρύ κοινό, χέρι-χέρι, μη προφασισζόμενοι άλλη επιθυμία απ' το να το υπηρετήσουν. Για τον καρεκλοθήρα αυτό είναι μια δυσάρεστη αγγαρεία, σύντομα τετελεσμένη και επομένως ανεχόμενη υπομονετικά. Τη μέρα μετά τις εκλογές ο καθένας επιστρέφει στη δουλειά του, οι άνθρωποι πηγαίνουν πίσω στο μόχθο και πάλι η αστική τάξη στην κάρπωση των κερδών και τη μουλωχτή πολιτική. — Σπάνια συναντιώνται και ποτέ δεν χαιρετάνε ο ένας τον άλλον μέχρι τις επόμενες εκλογές όταν η φάρσα επαναλαμβάνεται... Από τη στιγμή που ο λαϊκός έλεγχος στο αντιπροσωπευτικό σύστημα είναι η μοναδική εγγύηση της λαϊκής ελευθερίας, είναι προφανές ότι αυτή η ελευθερία επίσης είναι εντελώς ψευδής.

Για να διορθώσουν τα εμφανή ελαττώματα του συστήματος αυτού, οι ριζοσπάστες δημοκράτες του Καντονιού της Ζυρίχης εισήγαγαν το δημοψήφισμα, άμεση νομοθέτηση απ' το λαό. Το δημοψήφισμα είναι επίσης ένα αναποτελεσματικό γιατρικό· άλλη μια απάτη. Προκειμένου να ψηφίσουν έξυπνα για προτάσεις που τέθηκαν απ' τους νομοθέτες ή μέτρα που προωθούνται από ενδιαφερόμενες ομάδες, οι άνθρωποι πρέπει να έχουν το χρόνο και την απαραίτητη, γνώση για να μελετήσουν αυτά τα μέτρα σχολαστικά... Το δημοψήφισμα έχει νόημα μονάχα σ' εκείνες τις σπάνιες περιπτώσεις όπου η προτεινόμενη νομοθεσία επηρεάζει ζωτικά και αφυπνίζει όλους τους ανθρώπους, και τα ζητήματα που εμπλέκονται είναι ξεκάθαρα κατανοητά από όλους. Αλλά σχεδόν όλοι οι προτεινόμενοι νόμοι είναι τόσο εξειδικευμένοι, τόσο περίπλοκοι, ώστε μονάχα πολιτικοί εμπειρογνώμονες μπορούν να αντιληφθούν πόσο θα επηρεάσουν τελικά τους ανθρώπους. [Πόσο νόημα έχει αυτό αν δούμε το δημοψήφισμα του 2015] Ο λαός, βέβαια, δεν αρχίζει καν να καταλαβαίνει ή να δίνει προσοχή στους προτεινόμενους νόμους και τους ψηφίζει τυφλά όταν καλείται να το πράξει απ' τους αγαπημένους του ρήτορες.

Ακόμα και όταν το αντιπροσωπευτικό σύστημα είναι βελτιωμένο με το δημοψήφισμα, δεν υπάρχει ακόμη λαϊκός έλεγχος, και η πραγματική ελευθερία — υπό την αντιπροσωπευτική κυβέρνηση μεταμφιεσμένη ως αυτοδιοίκηση — είναι μια ψευδαίσθηση. Χάρη στις οικονομικές τους δυσχέρειες, οι άνθρωποι είναι ανίδεοι και αδιάφοροι και έχουν συναίσθηση μόνο των πραγμάτων που τους επηρεάζουν εκ του σύνεγγυς. Καταλαβαίνουν και ξέρουν πως να διαχειρίζονται τις καθημερινές τους υποθέσεις. Έξω απ' τις οικογενειακές τους ανησυχίες συγχύζονται, γίνονται αβέβαιοι, και πολιτικά μπερδεμένοι. Έχουν μια υγιή, πρακτική κοινή λογική όταν πρόκειται για κοινοτικές υποθέσεις. Είναι αρκετά καλά ενημερωμένοι και γνωρίζουν πως να επιλέγουν από ανάμεσά τους τα πιο ικανά στελέχη. Υπό αυτές τις συνθήκες, ο αποτελεσματικός έλεγχος είναι πολύ πιθανός, επειδή η δημόσια δουλειά διεξάγεται υπό το άγρυπνο βλέμμα των πολιτών και ζωτικά και άμεσα αφορά την καθημερινή τους ζωή. Αυτός είναι ο λόγος για τον οποίο οι δημοτικές εκλογές πάντοτε αντικατοπτρίζουν καλύτερα την πραγματική στάση και λαϊκή βούληση. [Μπορεί να συναχθεί από το πλαίσιο ότι ο Μπακούνιν, χωρίς να το λέει ρητά, δεν αναφέρεται σε μεγάλες πόλεις με εκατοντάδες χιλιάδες ή εκατομμύρια κατοίκους αλλά σε μικρές ή μεσαίες κοινότητες όπου η δημοκρατία πρόσωπο με πρόσωπο είναι πρακτική.] Τοπικές και επαρχιακές κυβερνήσεις, ακόμη και όταν οι τελευταίες είναι εκλεγμένες άμεσα, είναι ήδη λιγότερο αντιπροσωπευτικές του λαού. Τις περισσότερες φορές, οι άνθρωποι δεν είναι ενήμεροι για τα σχετικά πολιτικά, νομικά, και διοικητικά μέτρα· αυτά είναι πέρα απ' το άμεσο ενδιαφέρον τους και ξεφεύγουν σχεδόν πάντοτε του ελέγχου τους. Οι άνθρωποι που είναι επιφορτισμένοι με τις τοπικές και περιφερειακές κυβερνήσεις ζουν σ' έναν άλλον κόσμο, μακριά από το λαό, γνωρίζοντας πολύ λίγα γι' αυτόν. Δεν γνωρίζουν αυτούς τους χαρακτήρες των ηγετών προσωπικά, και τους κρίνουν μόνο απ' τις δημόσιες ομιλίες τους, που είναι γεμάτες με ψέματα για να ξεγελάνε τους ανθρώπους προκειμένου να κερδίσουν την υποστήριξη τους... Αν ο λαϊκός έλεγχος επί των περιφερειακών και τοπικών υποθέσεων είναι εξαιρετικά δύσκολος, τότε ο λαϊκός έλεγχος επί της ομοσπονδιακής ή εθνικής κυβέρνησης είναι εντελώς αδύνατος.

Οι περισσότερες απ' τις δημόσιες υποθέσεις και νόμοι, ιδιαίτερα εκείνες που έχουν να κάνουν με την ευημερία και τα υλικά συμφέροντα των τοπικών κοινοτήτων και των συνεταιρισμών είναι διευθετημένες με τρόπους άσχετους με την αντίληψη των ανθρώπων, χωρίς τη γνώση ή το ενδιαφέρον τους, και χωρίς την παρέμβαση

τους. Οι άνθρωποι είναι δεσμευμένοι σε καταστρεπτικές πολιτικές, και όλα αυτά χωρίς να το αντιλαμβάνονται. Δεν έχουν ούτε την εμπειρία ούτε το χρόνο να μελετήσουν όλους αυτούς τους νόμους και έτσι αφήνουν τα πάντα στους εκλεγμένους αντιπροσώπους τους. Αυτοί προωθούν φυσικά τα συμφέροντα της τάξης τους και όχι την ευημερία του λαού, και το μεγαλύτερο ταλέντο τους είναι να χρυσώνουν το χάπι τους, ώστε να γίνεται πιο εύπεπτο απ' το λαό. Η αντιπροσωπευτική κυβέρνηση είναι ένα σύστημα υποκρισίας και αέναου ψέματος. Η επιτυχία του στηρίζεται στην ηλιθιότητα των ανθρώπων και τη σήψη της κοινής γνώμης.

Μήπως αυτό σημαίνει ότι εμείς, οι επαναστάτες σοσιαλιστές, δεν θέλουμε καθολική ψηφοφορία — ότι προτιμάμε αντίθετα μερική ψηφοφορία, ή ένα δεσπότη; Ούτε καν. Αυτό που υποστηρίζουμε είναι ότι η καθολική ψηφοφορία, αν τη δει κανείς από μόνη της και εφαρμοζόμενη σε μια κοινωνία που βασίζεται στην οικονομική και κοινωνική ανισότητα, δεν είναι τίποτα άλλο από μια απάτη και παγίδα για το λαό· τίποτε άλλο από ένα απεχθές ψέμα των αστών-δημοκρατών, ο ασφαλέστερος τρόπος για να εδραιώσει κάτω απ' το μανδύα του φιλελευθερισμού και της δικαιοσύνης τη μόνιμη κυριαρχία του λαού απ' την ιδιοκτήτρια τάξη, εις βάρος της λαϊκής ελευθερίας. Αρνούμαστε ότι η καθολική ψηφοφορία θα μπορούσε να χρησιμοποιηθεί απ' το λαό ως μέσο για την κατάκτηση της οικονομικής και κοινωνικής ισότητας. Πρέπει πάντα και κατ' ανάγκην να θεωρείται ένα μέσο εχθρικό για το λαό, πάνω στο οποίο στηρίζεται η de facto δικτατορία της αστικής τάξης.

[1] Σ.τ.Μ. Τί φοβερή αλήθεια αν δει κανείς την πορεία των καθεστώτων του υπαρκτού σοσιαλισμού — και αυτό είναι γραμμένο το 1870!!

Μετάφραση: Bakuninio